

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI,
PROTECȚIEI SOCIALE ȘI
PERSOANELOR VÂRSTNICE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI
NAȚIONALE
OIPOSDRU

Universitatea
"Lucian Blaga"
din Sibiu

Investește în oameni!

Proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013

Axa prioritară: nr. 1: "Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere"

Domeniul major de intervenție: 1.5.: "Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării"

Titlul proiectului: "Armonizarea valențelor academice românești cu cele ale Comunității Europene"

Cod contract: POSDRU/CPP107/DMI1.5/S/76851

Beneficiar: Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu

ISTORICUL CONSERVĂRII PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL MOBIL

*De la constituirea colecțiilor sibiene până la cele mai
actuale abordări de conservare preventivă*

REZUMAT

Coordonator de doctorat:
Prof. univ. dr. Alexandru AVRAM

Doctorand:
Andrea Gabriela BERNATH

Proiect de cercetare
Sibiu
2010-2013

CUPRINS

<i>PREFAȚĂ</i>	i
I. INTRODUCERE ÎN CONSERVAREA BUNURILOR CULTURALE MOBILE.	
Concepte și terminologie	3
I.1. Aspecte generale privind conservarea bunurilor culturale mobile	3
I.2. Scurtă revizuire a conceptelor și terminologiei de specialitate	5
I.2.1. Conservarea	5
I.2.2. Patrimoniul	9
I.2.3. Muzeul	12
I.3. Conservarea și muzeul	14
II. DIN ISTORICUL PĂSTRĂRII UNUI PATRIMONIU CULTURAL UNIVERSAL.	
Contribuție la constituirea colecțiilor și a muzeelor	17
II.1. Stadiul cercetărilor privind istoricul formării colecțiilor și al înființării muzeelor	17
II.1.1. Studiu bibliografic	19
II.2. De la constituirea primelor colecții până la muzeu	31
II.3. Începutul primelor muzee...	35
II.4. Colecții și muzee în România	44
II.4.1. Colecții și colecționari în țara noastră	44
II.4.2. Muzee românești	50
II.5. Cadrul legislativ privind protejarea bunurilor culturale mobile în România	56
III. VALOARE, VALORIZARE ȘI VALORIFICARE. Precepte aplicate asupra colecțiilor de patrimoniu sibiene	64
III.1. Câteva aspecte teoretice moderne referitoare la valoare	65
III.2. Procese privind valorizarea și dinamica valorilor în cadrul fenomenului de valorificare a patrimoniului cultural mobil sibian	66
III.2.1. Conservarea valorilor sub semnul subiectivismului contextual	70
III.2.2. Clasarea ca mijloc de valorizare	72
III.2.3. Conservarea materială în conexiune cu valoarea de patrimoniu	73
III.3. Inflexiunile valorificării patrimoniului cultural sibian	75
III.3.1. Fundamentarea moștenirii universalismului Brukenthalian	76
III.3.1.1. Despre valorificarea patrimoniului cultural sibian prin activități editoriale	81
III.3.1.2. Despre valorificarea patrimoniului cultural sibian prin activități expoziționale	85
III.3.2. Construcție identitar-culturală românească în Transilvania - moștenirea ASTREI	88
III.3.2.1. Despre valorificarea patrimoniului cultural sibian prin activități editoriale	89

III.3.2.2. Despre valorificarea patrimoniului cultural sibian prin activități expoziționale	90
III.3.3. Efecte de uniformizare a distinctelor moșteniri culturale sibiene sub regimul comunist. Noua dimensiune a valorificării patrimoniului cultural mobil sibian	96
III.3.4. Transformare, scindare și regrupare muzeală în Sibiu în perioada postcomunistă	104
IV. CONSERVAREA ÎN SIBIU. Între semnalarea necesității de protejare a patrimoniului și înființarea cadrului de funcționare sistematică în conservare	108
IV.1. Externalizarea primelor restaurări ale bunurilor artistice din patrimoniului Muzeului Brukenthal	110
IV.2. Cu privire la Palatul Brukenthal între anii 1928-1947	116
IV.3. Începuturile timide în conservarea patrimoniului Muzeului Asociațiunii	118
IV.4. <i>Campanii</i> de conservare preventivă a patrimoniului cultural din Sibiu	124
IV.4.1. Patrimoniul Muzeului Brukenthal în Primul Război Mondial	125
IV.4.2. Patrimoniul Muzeului Asociațiunii în Primul Război Mondial	126
IV.4.3. Patrimoniul Muzeului Brukenthal în al Doilea Război Mondial	126
IV.4.3.1. Măsuri preparatorii, metode de control...	127
IV.4.3.2. Măsurile preventive...	128
IV.4.4. Patrimoniul Muzeului Asociațiunii în al Doilea Război Mondial	129
IV.5. Mentalități și tendințe în conservarea patrimoniului cultural mobil sibian între anii 1947-1974	130
V. CONSERVAREA ÎN SIBIU DUPĂ 1974	145
V.1. Prevederi ale Legii nr. 63 din 30 octombrie 1974 privind ocrotirea patrimoniului cultural național al Republicii Socialiste România	145
V.2. Oficiul Județean pentru Patrimoniul Cultural Național Sibiu	147
V.3. Laboratorul Zonal de Conservare și Restaurare al Complexului Brukenthal	153
V.3.1. Sectorul conservare lemn - obiective în aer liber din Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului	167
V.4. Separare muzeală - divizarea Laboratorului Zonal de Conservare și Restaurare din Sibiu, a depozitelor și a personalului Complexului Muzeal Brukenthal	173
V.5. Forme de pregătire în domeniul conservării și al restaurării la Sibiu	182
V.5.1. Centrul de Pregătire a Conservatorilor și Restauratorilor (CePCoR)	182
V.5.2. Specializarea Conservare-Restaurare a Universității "Lucian Blaga" din Sibiu	184
VI. PROIECT. Aspecte profesionale și tehnice privind proiectul Conservarea și restaurarea patrimoniului etnografic în Muzeul în Aer Liber din Dumbrava Sibiului	186
VI.1. Premisele proiectului Conservarea și restaurarea patrimoniului etnografic în Muzeul în Aer Liber din Dumbrava Sibiului	186

VI.2.	Proiectarea Centrului ASTRA pentru Patrimoniul	191
VI.2.1.	Vizita de documentare din Norvegia	193
VI.3.	Contribuția Centrului de Pregătire a Conservatorilor și Restauratorilor la realizarea Centrului ASTRA pentru Patrimoniul din Dumbrava Sibiului	196
VI.3.1.	Dotarea Centrului ASTRA pentru Patrimoniul	202
VI.3.2.	Centrului ASTRA pentru Patrimoniul - un obiectiv îndeplinit	205
VII.	STUDIUL DE CAZ. O abordare a conservării preventive bazate pe analiza de risc la Complexul Național Muzeal ASTRA	207
VII.1.	Percepții asupra unei abordări bazate pe risc	207
VII.1.1.	Justificarea aplicării unei evaluări de riscuri	209
VII.2.	Aplicarea pașilor Metodei ICCROM	210
VII.2.1.	Stabilirea contextului	210
VII.2.1.1.	Depozitele Centrului ASTRA pentru Patrimoniul	211
VII.2.1.2.	O scurtă descriere a patrimoniului muzeal	213
VII.2.1.3.	Construirea diagramei valorilor	214
VII.2.2.	Identificarea riscurilor	218
VII.2.3.	Analiza riscului	221
VII.2.4.	Evaluarea riscului	228
VII.3.	Concluzii privitoare la utilizarea metodei de evaluare a riscurilor	229
	CONCLUZII	231
	BIBLIOGRAFIE	236

ISTORICUL CONSERVĂRII PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL MOBIL

*De la constituirea colecțiilor sibiene până la cele mai actuale
abordări de conservare preventivă*

- REZUMAT -

Cuvinte cheie: istoria conservării, Muzeul Brukenthal, Muzeul Asociațiunii (ASTRA), Sibiu, conservare, prezervare, restaurare, muzeu, colecție, bunuri culturale mobile, patrimoniu cultural mobil, protejarea patrimoniului cultural, valoare, valorizare, valorificare, laborator de conservare-restaurare, depozit de bunuri muzeale, conservare preventivă, agenți de degradare, evaluare de riscuri.

Cercetarea noastră, derulată pe parcursul anilor 2010-2013, sub coordonarea științifică a profesorului Alexandru Avram, a încercat să surprindă acel fenomen prin care intercalarea dintre crearea unui patrimoniu cultural mobil la Sibiu și valorificarea colecțiilor rezultate s-a suprapus cu preocupările de conservare a acestora, ivite implicit. Conceperea lucrării de față s-a dorit a fi axată pe specificul domeniului conservării, după cum revendică și titlul, detașându-se de perspectivele muzeologice ori muzeografice. În acest scop, credem că oportunitatea de a fi desfășurat o activitate continuă, începând din anul 2005, în cadrul Departamentului de Conservare-Restaurare (Centrul de Pregătire a Conservatorilor și Restauratorilor) al Complexului Național Muzeal ASTRA a constituit un prilej atât de cunoaștere a domeniului de conservare chiar din interiorul său, a nivelului de dezvoltare a acestuia atins la nivel local, dar și în raport cu direcțiile naționale și internaționale, cât și de conștientizare a semnificației patrimoniului, respectiv a necesității de ocrotire a colecțiilor din care se compune. Deoarece ne-am dorit să înțelegem în profunzime prezentul acelui subiect de interes care ne-a trezit curiozitatea și fascinația încă din timpul anilor de facultate, a fost nevoie să investigăm asupra trecutului acestuia.

Conservarea bunurilor culturale mobile este un domeniu amplu și complex. Manifestările timpurii ale conservării pot fi regăsite în umbra celor mai vechi colecții, desfășurându-se, pe parcurs, în ritmul dinamic al evoluției civilizațiilor. Preocuparea în

- REZUMAT -

Andrea Gabriela BERNATH

vederea păstrării cât mai îndelungate, în stări înțelese aproape de cele originale, a bunurilor, în general, și a celor culturale, în mod special, a parcurs etape empirice îndelungate până să ajungă la forma elaborată și susținută tehnologic și științific din zilele noastre.

Indiferent la ce abordare terminologică ne-am raporta - anglo-saxonă, de sorginte franceză sau a tendințelor actuale de înglobare a ansamblului valoric pe care patrimoniul cultural îl reprezintă -, prin conservare, la modul extins, putem înțelege serii de măsuri care pot cuprinde acțiuni de: prezervare, restaurare, conservare preventivă, conservare a valorilor (obiectului). Firește că, în parte, fiecare dintre acestea se identifică prin specificul sferei de activități caracteristice, prin care, de altfel, se și definește, dar scopurile finale ale prezervării, restaurării și prevenției, și cu atât mai mult cumulul acestora, servesc conservării valorilor de patrimoniu cultural. La cea de-A 15-a Conferință Trienală a ICOM-CC-ului, desfășurată la New Delhi, în septembrie 2008, rezoluția terminologică adoptată nu a făcut altceva decât să întărească această viziune. Astfel, conservarea s-a stabilit că reprezintă *totalitatea măsurilor și acțiunilor având scopul de a proteja patrimoniul cultural tangibil, în timp ce se asigură accesibilitatea sa pentru generațiile prezente și viitoare*. Totodată, s-a convenit că domeniul conservării cuprinde: conservarea preventivă (*evitarea și minimizarea pierderilor și degradărilor în viitor, prin acțiuni indirecte, de cele mai multe ori, asupra colecțiilor*), conservarea *de remediu (întreruperea proceselor de deteriorare în derulare sau consolidarea structurii, prin acțiuni directe asupra obiectului ori colecției)* și restaurarea (*totalitatea acțiunilor directe asupra unui singur obiect, aflat într-o stare stabilă, cu scopul de a facilita aprecierea, înțelegerea și utilizarea acestuia*)¹. Discutând diverse aspecte definitorii, **în primul capitol**, cu rol introductiv, ne-am propus să delimităm din punct de vedere terminologic tocmai aceste concepte pentru a clarifica atât transformările care s-au petrecut de-a lungul timpului în abordarea teoretică a noțiunilor de specialitate, cât și echivocul născut din utilizarea interschimbabilă a unor termeni, toate acestea devenind ulterior utile înțelegerii în ansamblu a subiectului tratat.

¹ Mai multe informații și materiale se pot consulta pe website-ul ICOM-CC: *Terminology to characterize the conservation of tangible cultural heritage*, <http://www.icom-cc.org/242/about-icom-cc/what-is-conservation/#.UcqdFvnwlnk> accesat la 26 iunie 2013.

- REZUMAT -

Andrea Gabriela BERNATH

Dezvoltarea științelor și a concepțiilor filozofice, avântul arheologiei și al tehnologiilor, descoperirile vremii și interesul pentru aspectul particular și contextual al lucrurilor au dat naștere, în Europa, la sfârșitului secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, unor vaste cercetări și publicații privitoare la numeroasele dimensiuni în care se pot regăsi bunurile culturale de diverse valori. Studii importante au adus contribuții privind prelucrarea materialelor și confecționarea obiectelor, altele, în schimb, au fost dedicate formării, păstrării, valorificării și protejării colecțiilor, într-un tot unitar, fie al istoriei tehnologiei², fie al muzeologiei.

Din punct de vedere istoric, conservarea patrimoniului cultural mobil, în forma pe care o cunoaștem în prezent, este aferentă muzeelor, fiind mai recentă decât tradiția pe care o are colecționarea iar, apoi, *muzeologizarea*³ - după cum a denumit fenomenul istoric și muzeologul Ioan Opriș. Prin urmare, în demersul cercetării de față, am încercat constituirea omogenă a informațiilor care prezintă procese culturale ce decurg unele din altele. În baza lor, ne-am propus, de asemenea, și să culegem consemnările integrate, care puteau confirma necesitatea conservării, pornind de la fondarea colecțiilor și a muzeelor, în Europa și în România, așa cum se va observa pe parcursul celui de-**al doilea capitol**.

Spiritul enciclopedic al Iluminismului european din secolele XVII-XIX a fost factorul care a determinat apariția primelor *muze universitare* și, ceea ce este foarte important, a caracterului lor *public*. Muzeul Ashmolean, deschis de Universitatea Oxford din Anglia, la 1683, este, în general, considerat a fi prima *instituție publică în beneficiul publicului*. Instituția a fost fondată de Elias Ashmole și s-a alcătuit, în mare parte, pe bunurile culturale eclecticice aduse din varii părți ale lumii și adunate laolaltă de familia Tradescant care, anterior, își expusese public colecțiile private, în propriul imobil din Londra⁴. În spiritul dezvoltării muzeale care avea loc în întreaga Europă, în spațiul românesc, cel mai vechi muzeu, accesibil publicului din 1817, este cel fondat de Baronul Samuel von

² Cu toate că studiul antichității a început cu intensitate și devoțiune încă din perioada Renașterii și a marilor Umaniști, una din cele mai importante ramuri, cea a tehnicii artelor și științelor, a primit mai degrabă o atenție insuficientă. Destul de recent, nașterea acestui domeniu al activităților umane a început să fie studiată cu o atenție sporită. Vezi argumentarea preocupărilor în această direcție în: Albert Neuburger, *The technical arts and sciences of the ancients*, Barnes & Noble, Methuen & Co., New York, 1969, *Prefață*.

³ I. Opriș, *Colecționism*.

⁴ G. Lewis, *The Role*, p. 2; G. Bazin, *Le Temps*, pp. 144, 145; C. Nicolescu, *Muzeologie*, p. 27;

- REZUMAT -

Andrea Gabriela BERNATH

Brukenthal, în palatul său de la Sibiu⁵, cu scopul de a-și valorifica colecțiile personale, constituite în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după modul tradițional în care s-au născut și numeroase colecții din occident⁶. Muzeul baronului, cu influențe baroce, a avut la bază un concept eterogen, specific perioadei, incluzând, alături de galeria de picturi, și un cabinet numismatic, o colecție de argintărie, o colecție de științe ale naturii, arheologie și istorie, o bibliotecă de manuscrise și incunabule⁷.

Abordarea, într-o paradigmă diferită pe care am încercat să o urmărim prin structura prezentei lucrării, transformă analiza radială, în care muzeul (muzeologia ori muzeografia) stă în acel centru din care diverg o serie de activități, într-una circulară (muzeu - patrimoniu - conservare), în care funcțiile instituției și rolurile profesionale se susțin reciproc, suprapuse pe segmente, una în continuarea celeilalte (vezi: Figura 3.).

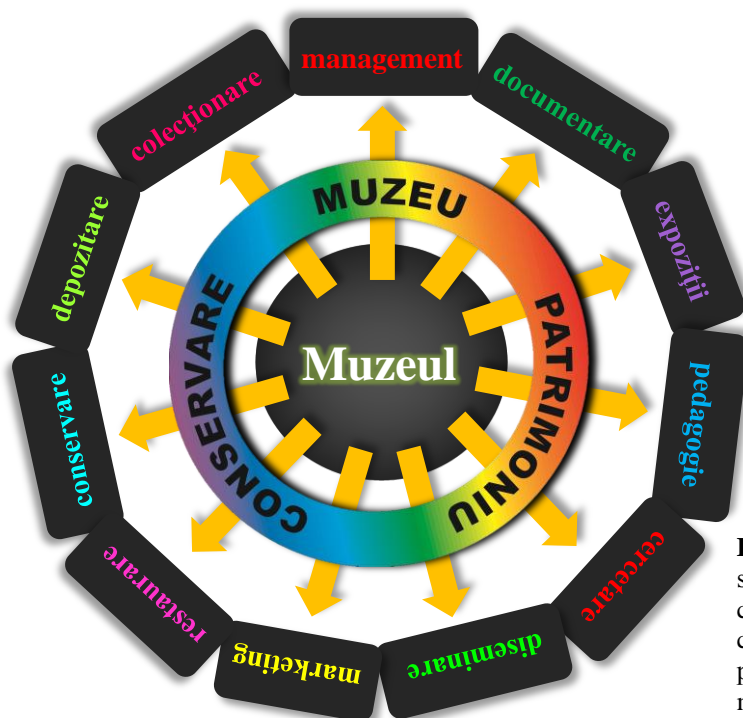

Figura 1. Schema conceptuală în care se încadrează analiza fenomenului cercetat, aflat sub semnul unui proces continuu de evoluție, format din trei părți inseparabile: muzeu - patrimoniu - conservare.

⁵ Prin testamentul său, Baronul Samuel von Brukenthal, pe lângă dorința de a crea o fundație pe baza unei părți a averii sale, a încercat, de asemenea, să asigure integritatea colecțiilor sale. Pe de altă parte, documentul, prevăzând dispoziții clare cu privire la accesul publicului larg la bibliotecă și colecții, s-a constituit sub forma unui act de înființare a unui muzeu public. Vezi în: G. L. Ittu, *Scurtă istorie*, p. 12.

⁶ Al. Tzigara-Samurcaș, *Muzeografie*, p. 211, text inițial publicat: Al. Tzigara-Samurcaș, *Muzeul Brukenthal din Sibiu*, în *Convorbiri Literare*, Dec. 1933.

⁷ C. Nicolescu, *Muzeologie*, pp. 24, 25; C. Cleja Stoicescu, *Sub semnul*, p. 34; I. Opreș, *Ocrotirea*, p. 96

- REZUMAT -

Andrea Gabriela BERNATH

În acest fel, între valorizarea, respectiv valorificarea bunurilor culturale mobile și conservarea acestora se creează legături semnificative, pe care am considerat important să le reliefăm. Printr-un raționament reduționist, analiza valorii unor obiecte (evaluarea) care determină și justifică achiziționarea acestora (valorizarea), conducând la formarea colecțiilor, utilizate sub indiferent ce formă culturală (valorificarea), se traduce prin crearea unui patrimoniu care se impune a fi păstrat (conservarea).

Primele obiecte adunate, ca expresie a nevoii omului de raportare la univers⁸, în scopuri fie funerare, rituale sau de contemplare spirituală, fie de marcare a statutului într-o comunitate, pot fi sesizate în conjunctura religioasă, socială și artistică a fiecărei etape istorice îndepărtate, încurajând implicit necesitatea de *prezervare* a acestora. Când deja s-a notat gruparea conștientă a unor bunuri, în baza unei valorizări încă primare, ce a inclus aspecte de natură estetică, artistică, istorică sau chiar economică, derivate în consecința unor asocieri contextuale, au luat naștere, de asemenea, măsuri aferente *păstrării* și *ocrotirii* obiectelor colecționate. Odată cu apariția primilor colecționari privați și a instituției muzeale dezvoltându-se un sistem de valorizare în acord cu care producerea de patrimoniu⁹ sau teaurizarea, gradual, s-a structurat coerent, s-au reliefat acțiuni de *salvare* ori de *protejare* a bunurilor culturale. În paralel, am observat că valorificarea patrimoniului, de orișice manieră, a fost cea care a impus *reparațiile*, *restructurările* și intervențiile de *restaurare*. Totalitatea măsurilor care au fost observate s-au înscris aceluiași scop final - de transmitere a moștenirilor culturale generațiilor ulterioare -, care, în fapt și în timp, a ajuns să se subordoneze principiilor și eticii conservării patrimoniului mobil.

Al treilea capitol al studiului nostru a avut în vedere, pe de o parte, expunerea teoretizată a ideilor de mai sus și, mai ales, stabilirea conexiunilor dintre valoarea culturală și conservarea acesteia - cu rolul argumentării modului de concepere a tezei - iar, pe de altă parte, aducerea în discuție a temei întemeierii și valorificării patrimoniului cultural sibian. În opinia noastră, pentru a cunoaște dimensiunea conservării patrimoniului dintr-un anumit spațiu cultural, înțelegem că, mai întâi, se impun stabilirea valorilor care au necesitat a fi

⁸ S. M. Pearce, *Museums*, p. 37.

⁹ E. Avrami et al., *Values*, pp. 3, 4.

- REZUMAT -

Andrea Gabriela BERNATH

ocrotite în mediul luat în considerare și a transformărilor istorice la care acestea au fost supuse de-a lungul timpului, manifestate prin valorificare.

Am decis, în lucrarea de față, să urmărim, uneori mai succint, alteori mai amănunțit, valorificarea muzeală sibiană din trei unghiuri pe care le considerăm reprezentative și importante pentru studiului nostru: producerea patrimoniului, activitatea expozițională și cea editorială. Cele trei coordonate menționate au vizat atât universalismul moștenit prin colecțiile Baronului Samuel von Brukenthal și care apoi s-a orientat spre o construcție identitar-săsească, cât și moștenirea cultural-identitară rezultată prin activitatea Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român - ASTRA, întemeiată la Sibiu, în 1861¹⁰. Într-un anumit context politico-istoric și sub influențe interculturale europene, respectiv interetnice transilvănene, cea din urmă a fondat la Sibiu, în 1905, ca o *replică românească a Muzeului Națiunii Săsești*¹¹, un muzeul al Asociațiunii, cunoscut ca Muzeul ASTRA. Indiferent că a fost vorba de punerea în valoare a națiunii săsești sau a celei românești, ori că producțiile culturale ale acestora au fost valorificate pe parcursul tutelei străine, a administrației românești sau a regimului comunist, Sibiuul se lasă apreciat atât pentru crearea de patrimoniu, cât și pentru ocrotirea acestuia. Astfel, admitem că, în mod preponderent, aspectul cel mai căutat în alcătuirea studiului nostru a avut în vedere acea fază prin care persoane, comunități, societăți și instituții au decis că anumite obiecte merită prezervate, că reprezintă ceva ce se dorește a rămâne în memoria colectivă a locului, că piese ce vorbesc despre oameni și trecutul lor trebuie ocrotite pentru generațiile viitoare¹². În acest fel, colecționând, protejând, donând, înființând muzee, bunurile culturale au fost integrate procesului de creare și valorificare a patrimoniului pe plan local, regional, național și, în unele cazuri, chiar pe unul internațional. Atenția noastră referitoare la patrimoniul sibian și constituirea acestuia a fost ghidată, așa cum se va putea observa mai apoi, pe parcursul **capitolelor patru și cinci**, de găsirea unor răspunsuri la întrebări

¹⁰ La 6 septembrie 1861, în urma aprobării guvernatorului Transilvaniei, a fost constituită Asociația pentru literatura română și cultura poporului român din Transilvania, susținută prin fonduri bănești (cotizații și donații) oferite prin buna-credință a susținătorilor și membrilor săi. Potrivit misiunii societății, stabilite de Axente Sever, elaborate și definitive de Gheorghe Barițiu, revizuite, apoi, în spiritul ideilor lui Andrei Șaguna, s-au dorit: fondarea unor biblioteci și publicații, editarea de cărți cu scop de popularizare, realizarea unei istorii a Transilvaniei ș.a.m.d. *Vezi* în: Mircea Zăciu, *Un centenar: ASTRA*, în *Contemporanul*, nr. 42 (784), 20 octombrie 1961. *Vezi* și: G. Boda, *Conjunctura*, pp. 891-897.

¹¹ G. L. Ittu, *Scurtă istorie*, p. 67.

¹² E. Avrami et al., *Values*, p. 8.

- REZUMAT -

Andrea Gabriela BERNATH

precum: Cine au fost personalitățile locale care au avut preocupări legate de conservarea obiectelor muzeale?, Care erau acele colecții susceptibile diverselor degradări? sau Care ar fi putut fi prioritățile privind conservarea lor atunci când mijloacele erau insuficiente?

De la înființarea primelor colecții în Sibiu și până în prezent au trecut aproximativ 200 de ani. Analiza noastră legată de conservarea acestora ne-a adus în fața investigării formelor inițiale de protejare a patrimoniului local. Desigur, faptul că și astăzi ne bucurăm de acest patrimoniu nu face altceva decât să confirme preocupările unor personalități precum Michael Csaki, Rudolf Spek sau Octavian C. Tăslăuanu privind existența, îmbogățirea și dăinuirea colecțiilor sibiene, activitatea lor, și nu numai, demonstrând căutări referitoare la soluționarea diferitelor situații în care bunurile culturale muzeale de care aceștia se îngrijeau trebuiau conservate și ferite de deteriorări iminente. În consecință, într-o prima fază expusă în **capitolul patru**, am analizat înțelegerea problematicii aferente domeniului conservării, corespunzătoare vremurilor, din perspectiva nevoii de a se lua acele măsuri menite fie să amelioreze degradarea, fie să reducă riscul unor pierderi nedorite, observate și consemnate de custozii muzeelor, într-un context în care limitarea posibilităților de protejare a patrimoniului se datora atât neajunsurilor materiale, cât și neputințelor profesionale. Până la formarea unui cadru de specialiști și a unor condiții proprii activității de conservare (înlesnite prin Legea din 1974), au existat decizii, precum cele de trimitere a tablourilor spre restaurare la Viena¹³ și însemnări legate de identificarea diverșilor agenți de deteriorare a patrimoniului muzeal, respectiv privitoare la lipsa angajaților, a mijloacelor, a spațiilor și, mai ales, a cunoștințelor. Aceste insuficiențe, treptat, s-au transformat în deziderate ce trebuiau corectate și pentru care s-au depus eforturi apreciabile¹⁴. În acest sens, cele mai însemnate surse la care am putut recurge au fost dările de seamă și raportările, conștiincios elaborate în revistele *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum* și *Transilvania*¹⁵. Trebuie să precizăm că Muzeul Național Brukenthal și Complexul Național Muzeal ASTRA, abia recent, au făcut

¹³ G. L. Ittu, *Scurtă istorie*, p. 49; T. Ionescu, *Problema identificării*, p. 9.

¹⁴ Oct. C. Tăslăuanu, *Muzeul "Asociației"*, în *Transilvania*, nr. 1-2, Ianuarie-Aprilie, 41, 1910, pp. 40, 41.

¹⁵ Rudolf Spek, printr-o evaluare sintetică și obiectivă a activității muzeului, a consemnat cele mai semnificative realizări (primul număr al revistei, editat în 1931, prezintă situația începând cu anul 1928, iar ultimul a fost tipărit în 1947), oferind, în acest fel, posibilitatea de cuprindere a realității instituției pe o perioadă de aproape 20 de ani. Din 1868, a apărut sub egida Societății ASTRA revista *Transilvania*, devenită o publicație literar-științifică de mare prestigiu, care a fost publicată până în 1946.

- REZUMAT -

Andrea Gabriela BERNATH

accesibile public raportările cu privire la activitățile anuale, după tradiția pe care au lăsat-o moștenire custozii precedenți, prin încărcarea acestora pe paginile web ale instituțiilor.

Dacă cercetarea noastră considerăm că se distinge față de altele printr-o abordare detaliată a domeniului pe plan local, aparte este și reconstrucția integrată a celor două destine muzeale separate, împreunate și, în final, din nou divizate. Majoritatea autorilor care au studiat aspectele muzeale sibiene au avut în atenție viziunea unilaterală fie a filonului Muzeului Brukenthal, fie a celui al Muzeului Asociațiunii. Conceperea subiectelor de o asemenea manieră, într-adevăr, uneori a presupus anumite avantaje de analiză, însă, alteori a condus la o abordare mărginită, spre exemplu, a efectelor rezultate din surse ideologice ori necesități practice analoage, respectiv din influențe modelatoare (sau concurențiale) similare - de proveniență europeană, de pe teritoriul românesc și cele reciproce din plan local -, care deși remarcate, în diferite studii publicate au fost tratate dintr-o perspectivă minimizată¹⁶.

Admițând că inițiativelor de valorizare a bunurilor culturale (cele care au fundamentat achizițiile) și de valorificare a colecțiilor sibiene le putem acorda atenția cuvenită în mod separat, și doar pentru diversitatea lor tematică, totuși, nu putem respinge faptul că, timp de peste 40 de ani, aceste domenii de activitate s-au subordonat aceluiași principii de conducere comună. Abordarea unui istoric general, de pildă, al Complexului Național Muzeal ASTRA, decontextualizat (în faza intermediară care a ținut de Complexul Muzeal Brukenthal) și relevat în trei etape sudate, precum: muzeu al Asociațiunii - secție etnografică - muzeu continuator al ASTREI, devine, în opinia noastră, o construcție de o obiectivitate ambiguă. Independent de oricare dintre interpretările avansate¹⁷, după cum se va constata parcurgându-se **capitolul al cincilea**, în cazul conservării și al restaurării patrimoniului sibian, bazele acestora au fost localizate în sfera fenomenului național de instituționalizare muzeală a domeniului, care a avut loc ca urmare a Legii nr. 63 din 1974

¹⁶ Exemple: Modelele muzeelor germane, austriece și ungurești; modelul Muzeului Brukenthal, influențele produse prin activitatea lui Al. Tzigara-Samurcaș sau a lui Romulus Vuia; influențele reciproce dintre muzeele sibiene.

¹⁷ Studiul evolutiv al activității de conservare și restaurare derulate de Laboratorul Complexului Național Muzeal ASTRA, pus de unii autori în legătură cu experiența sectorului din Dumbrava Sibiului, nu poate fi extras din ansamblul pregătirii cadrelor într-un program național (CSPC București), al principiilor etice, al cunoștințelor teoretice și practice, al căutărilor științifice și metodologice, respectiv al mijloacelor disponibile, caracteristice primilor 15 ani din formarea și existența Laboratorului Zonal de Conservare și Restaurare de la Sibiu.

- REZUMAT -

Andrea Gabriela BERNATH

și a Decretului nr. 13 din 1975 și care s-a petrecut în structura organizațională a Complexului Muzeal Brukenthal. Din grupul profesional care a alcătuit faptic un cadru sistematizat, cu baze științifice corespunzătoare condițiilor existente și care s-a specializat și a contribuit, la rândul său, în formarea altor cadre din muzee, s-au detașat câțiva specialiști prin perseverența remarcabilă, perfecționarea continuă, căutările aplicative sau implementările îndrăznețe, aducându-le prin acestea recunoașterea la nivel național. Pentru întregirea imaginii acelei perioade, am adunat laolaltă informații relevante și utile, culese și prin intermediul interviurilor acordate cu deosebită amabilitate de către specialiștii: Rodica Dinulescu, Sanda Tontea, Ioan Budileanu, Alexandru Avram, Olimpia Coman-Sipeanu, Márta Guttmann și Livia Bucșa, ale căror contribuții și experiențe în cadrul conservării sibiene le-am considerat edificatoare și valoroase. Mai târziu, unii dintre aceștia, dar nu numai, au avut și meritul de a se implica în învățământul universitar de profil din Sibiu, cunoștințele lor continuând să fie diseminate la nivelul următoarelor generații de conservatori și restauratori. Se înțelege de la sine că răspunsul cu privire la calitatea atinsă într-o anumită profesiune trebuie căutat începând cu analiza fazei de instruire a studenților, viitorii specialiști ai domeniului.

Din păcate, pentru cei mai mulți din afara muzeului, conservarea este un domeniu de activitate foarte puțin vizibil. Explicația acestui fapt decurge vădit dintr-o comparație metaforică, precum cea a unuia dintre foștii șefi ai Laboratorului Zonal de Conservare și Restaurare al Complexului Muzeal Brukenthal, care a afirmat "*Muzeografii sunt zei, conservator-restauratorii - mineri*"¹⁸. Publicul, pe de o parte, obișnuit cu valorificarea expozițională, de care sunt răspunzători muzeografii (curatorii), pe de altă parte, mai recent, conștientizat oarecum cu privire la importanța restaurării prin intermediul expozițiilor dedicate prezentării acestei ramuri de activitate, este mult mai puțin familiarizat cu ceea ce presupune conservarea. Este și de înțeles din moment ce, de exemplu, depozitul, spre diferență de expoziție, nu se desfășoară în fața vizitatorului, iar controlul preventiv al condițiilor de mediu nu este sesizabil asupra bunului cultural nici măcar cât retușul unei picturi restaurate și etalate. Inclusiv din interiorul profesiunilor muzeale am putut observa adeseori tratarea subevaluată a conservatorilor, care, în

¹⁸ *Interviu cu Ioan Budileanu, 19 iunie 2013.*

- REZUMAT -

Andrea Gabriela BERNATH

instituțiile din țară, răspund mai degrabă atribuțiilor din muzeele europene de tipul ajutorului tehnic, fără a avea corespondentul creditat al specialistului în domeniu. În materie de conservare, putem constata că, paradoxal, cel mai lesne perceptibilă este absența acesteia, atunci când suportul deteriorat își spune cuvântul. Important de reținut este faptul că, fără conservarea materială a bunurilor culturale muzeale, *in extremis*, însăși muzeografia n-ar mai avea decât să producă literatură, să scrie istorie ori să expună fotografii.

În abordarea ultimelor două subiecte, **capitolele șase și șapte** ale tezei de doctorat, am încercat să construim o perspectivă asupra domeniului conservării prin reflexia realizărilor dintr-un plan recent. Am considerat relevant ca, pentru a conferi dimensiunea prezentă a performanțelor atinse la nivel local, să facem cunoscute provocările tehnice și profesionale cu care echipa Centrului de Pregătire a Conservatorilor și Restauratorilor, din care am făcut parte, s-a confruntat la realizarea proiectului *Conservarea și restaurarea patrimoniului etnografic în Muzeul în Aer Liber din Dumbrava Sibiului*. Am acordat o atenție sporită multiplelor aspecte de conservare a colecțiilor care s-au regăsit în etapele de proiectare, construcție și dotare a Centrului ASTRA pentru Patrimoniu - cea mai semnificativă realizare a proiectului. Necesitatea edificării acestui centru a decurs din nevoia de schimbare a condițiilor inadecvate de prezervare din trecut și din asigurarea mijloacelor optime pentru păstrarea valorilor de patrimoniu ale Muzeului în Aer Liber. Având în vedere raționamentele de utilitate ale modelului de evaluare a riscului, cu privire la sublinierea condițiilor actuale ale Complexului Național Muzeal ASTRA de protejare a colecțiilor, am decis, în final, să prezentăm abordarea propusă de ICCROM, pe care am parcurs-o în cadrul cursului internațional *Reducerea riscurilor pentru patrimoniul cultural* (2011-2012), pentru a exemplifica aplicația de luat în seamă care, astfel, ne stă la îndemână ca metodă integrată conservării preventive.

În final, nu putem decât să ne exprimăm intenția de a continua cercetările, atât în ansamblul subiectului care, datorită complexității, suportă aprofundarea și îmbogățirea materialului, cât și în particular, cu privire la realizările sibiene, care nu au fost epuizate.

BIBLIOGRAFIE

1. *Adolf Furtwaengler (1853-1907)*, <http://www.dictionaryofarthistorians.org/furtwanglera.htm>, 28.01.2013.
2. *Adresa nr. 14401 din 1950*, Ministerul Artelor și Informațiilor, Arhiva științifică a Muzeului ASTRA, dosar 2036/1998, fila 76.
3. *Adresa nr. 202 din 03 martie 1992*, Ministerului Culturii, Arhiva Complexului Național Muzeal ASTRA.
4. *Adunarea generală și inaugurarea Muzeului "Asociațiunii"*, în *Transilvania*, nr. 5, 36, 1905.
5. AHMAD, Yahaya, *The Scope and Definition of Heritage: From Tangible to Intangible*, în *International Journal of Heritage Studies*, Routledge Journals, Vol. 12, nr. 3, 2006.
6. *AIC Code of Ethics and Standards of Practice*, 1979.
7. *André Paul-Charles Michel (1853-1925)*, <http://www.dictionaryofarthistorians.org/michela.htm>, 28.01.2013.
8. ANTIPA, Grigore, *Organizarea muzeelor în România*, în *Memoriile Secțiunii Științifice*, Seria III, I, 13, 1923.
9. ANTONESCU, Rodica, *Concepțiile cu privire la conservarea patrimoniului cultural în România* (teză de doctorat, coord. Ioan Oprîș), Universitatea Valahia din Târgoviște, 2007.
10. ANTONESCU, Rodica, *Locuri, ziduri și odoare. Concepțiile cu privire la conservarea patrimoniului cultural în România (privire istorică și antropologică)*, Editura Oscar Print, București, 2010.
11. APLIN, Graeme, *Heritage. Identification, Conservation and Management*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
12. *Art Loss Register (Registrul operelor de artă dispărute)*, http://artmarketmonitor.com/2009/04/23/art-loss-register-data-dump/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=rss, 11.06.2013.
13. *Art Recollections (21/2004) din Plural Magazine*, Institutul Cultural Român, <http://www.icr.ro/bucuresti/art-recollections-21-2004/>, 16.07.2013.
14. *AS/NZS 4360, Risk Management Guidelines*, Companion to *AS/NZS 4360:2004 (Handbook)*, Standards Australia/Standards New Zealand, 2004.
15. ASHLEY-SMITH, Jonathan, *Risk Assessment for Object Conservation*, Butterworth-Heinemann, Oxford, 1999.
16. *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Asocia%C5%A3iunea_Transilvan%C4%83_pentru_Literatura_Rom%C3%A2n%C4%83_%C5%9Fi_Cultura_Poporului_Rom%C3%A2n, 28.07.2013.
17. *Authenticity in relation to the WORLD HERITAGE CONVENTION*, http://bunka.nii.ac.jp/jp/world/docs/13_fuzoku4.pdf, 8.03.2013.
18. AVRAM, Alexandru, BUCUR, Ioan, *Topografia monumentelor din Transilvania. Municipiul Sibiu*, Vol. 5.1.1, Editura Rheinland, Köln, 1999.
19. AVRAMI, Erica, *Heritage, Values and Sustainability*, în RICHMOND, Alison, BRACKER, Alison (eds.), *Conservation. Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths*, Butterworth-Heinemann, Elsevier, V&A, London, 2009.
20. AVRAMI, Erica, MASON, Randall, de la TORRE, Marta, *Values and Heritage Conservation*, (Research Report), The Getty Conservation Institute, The J. Paul Getty Trust, Los Angeles, 2000.
21. BAN, Gheorghe, *Aspecte privind problematica activității de conservare din Muzeul Brukenthal*, în *Studii și Comunicări*, Arheologie - Istorie, 21, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1981.
22. BAN, Gheorghe, Bucur, Ioan, Crișan, Vasile, *O abordare interdisciplinară a problematicii conservării patrimoniului imobiliar. Studiu de caz la Muzeul Municipal Mediaș*, în *Analele Banatului*, Vol. IV, Timișoara, 1998.
23. BAN, Gheorghe, *Societatea Ardeleană pentru Științe Naturale și Muzeul de Istorie Naturală din Sibiu*, în *Studii și Comunicări*, 27, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1998.

24. BARBU, Dorin, *Expoziția de restaurare*, în *Brukenthal. Acta Musei*, V. 4, Sibiu, 2010.
25. BARIȚIU, George, *Despre costumele naționale românești*, în *Transilvania*, nr. 23, 10, 1877.
26. BAZIN, Germain, *Le Temps des Musées*, Collection L'Art Témoin, Édition Desoer, Liège - Bruxelles, 1967.
27. BAZIN, Germain, *The Museum Age*, New York, Universe Books Inc., 1979.
28. BĂILĂ, Nicolae, *Activitatea Comitetului central*, în *Transilvania*, nr. 3-4, Mai-August, 69, 1938.
29. BEDEUS, Erna, *Emil Sigerus sein Leben und Werk*, Bukarest, ESPLA, 1959.
30. BERGH, Jan-Erik, JENSEN, Karl-Martin V., ÅKERLUND, Monika, HANSEN, Lise S., ANDRÉN, Martin, *A Contribution to Standards for Freezing as Pest Control Method for Museums*, în *Collection Forum*, Vol. 21(1-2), 2006.
31. BERNATH, Andrea Gabriela, *Construirea unei clădiri noi multifuncționale a Muzeului ASTRA Sibiu - laboratoare, depozite și Centru de Pregătire a Conservatorilor și Restauratorilor*, în *Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții*, Anul IV, nr. 4-2011, Biblioteca Națională a României, București, 2011.
32. BERNATH, Andrea, *A Step Further in the History of Protection of Romanian Heritage*, în Juilee Decker și Robert Waller (eds.), *Collections: A Journal for Museum and Archives Professionals*, AltaMira Press, Special Issue: International Symposium on Cultural Property Risk Analysis, Vol. 9, nr. 1, 2013.
33. *Biblioteca Batthyaneum*, Biblioteca Națională a României, <http://www.bibnat.ro/Filiala-Batthyaneum-s75-ro.htm>, 20.01.2013.
34. BODA, Gherghina, *Conjunctura culturală a apariției Muzeelor în Transilvania*, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, XXXIV, 2006.
35. BODA-GHENA, Gherghina, *Proiecte de înființarea unui Muzeu Național Românesc în periodicele din a doua jumătate a sec. al XIX-lea*, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, XXXII, 2004.
36. BOIU, Zaharia, *Trei decenii din viața Asociațiunii*, în *Transilvania (1868-1894)*, număr festiv, 1895.
37. BOZAN, Maria, *Muzeul de Etnografie Universală "Franz Binder". Valorificarea expozițională a colecțiilor "exotice" sibiene*, în *Muzeul ASTRA. Istorie și destin 1905-2000*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002.
38. BRANDI, Cesare, *Teoria del restauro*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1963, (reeditată G. Einaudi, Torino, 1977).
39. *Brevet de invenție nr. 108149*, acordat titularilor Brândan Maria, Bucșa Livia și Nicuț Ion, Sibiu, RO, Hotărârea nr. 7/ 494 din 1994, Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci, nr. 100804 din 12.05.1994.
40. BROKERHOF, Agnes W., *Insects and fungi in textile collections*, în BOERSMA, F. (ed.), *Unravelling textiles – a handbook for the preservation*, Archetype Publications, London, 2007.
41. BUCȘA, Corneliu, BUDILEANU, Ioan, *Rezultate și obiective ale perfecționării activității de conservare a patrimoniului muzeal din lemn, la Muzeul Tehnicii Populare - Sibiu*, în *CIBINIUM 1974-1978. Studii și materiale privind Muzeul Tehnicii Populare*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1979.
42. BUCȘA, Corneliu, *Cercetări privind microclimatul la Muzeul Tehnicii Populare Sibiu*, în *Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal*, Vol. 1, Muzeul Național de Istorie, București, 1981.
43. BUCȘA, Livia, OLARU, Valeriu, *Colaborarea dintre Universitatea "Lucian Blaga" și Complexul Național Muzeal "ASTRA" din Sibiu, în formarea studenților de la specializarea conservare-restaurare*, în *CIBINIUM 2001-2005. Identitate și Globalizare în Secolul XX - Cercetare și Reprezentare Muzeală*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2006.
44. BUCUR, Corneliu, *75 de ani de la înființarea Muzeului "ASTRA". Tradiții și înfăptuiri în muzeografia etnografică sibiană între 1905-1980*, în *Studii și comunicări de etnologie*, 3, Sibiu, 1981.
45. BUCUR, Corneliu, *Despre programul de reformă în domeniul activității muzeale și stadiul reformei după opt ani de la revoluția din decembrie 1989*, în *Revista Muzeelor*, nr. 2, 1998.
46. BUCUR, Corneliu, MARCU, Aurelia, *Muzeul Civilizației Transilvane "ASTRA", muzeu de reprezentare a culturii și civilizației transilvane în viziune plurietnică și interdisciplinară*, în *MUZEUL ASTRA. Istorie și destin 1905-2000*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002.
47. BUCUR, Corneliu, *Muzeul "ASTRA" 95 de ani*, în *Transilvania*, nr. 1, XXX, (CVI), 2000.

48. BUCUR, Corneliu, *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale "ASTRA"*, Catalog, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2007.
49. BUCUR, Corneliu, *Paradigmele istorice și moderne ale Muzeului ASTRA*, în *MUZEUL ASTRA. Istorie și destin 1905-2000*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002.
50. BUCUR, Corneliu, *Programul Astei privind conservarea patrimoniului cultural-național și valorificarea sa expozițional-muzeală*, în *ASTRA 1861-1950*, Sibiu, 1987.
51. *Bunuri culturale mobile clasate în Patrimoniul Cultural Național*, <http://clasate.cimec.ro/>, 19.03.2013.
52. *Camille Enlart (1862-1927)*, <http://www.dictionaryofarthistorians.org/enlartc.htm>, 28.01.2013.
53. CANFORA, L., *The Vanished Library: A Wonder of the Ancient World*, Hellenistic Culture and Society Series, University of California Press, Berkeley, 1990.
54. CAPOTĂ, Raluca I., *Centrul de Pregătire a Conservatorilor și Restauratorilor din cadrul CNM ASTRA Sibiu - în sprijinul conservării și restaurării Patrimoniului Românesc*, în *Revista Muzeelor*, nr. 3, 2005.
55. *Caring For: Collections*, Canadian Conservation Institute, <http://www.cci-icc.gc.ca/caringfor-prendresoindes/collections-eng.aspx>, 30.04.2013.
56. *Casa "Vasile Pogor"*, <http://www.cimec.ro/muzee/iasi/rom/index.htm#pogor>, 19.01.2013.
57. CATRINA, Constantin, *Expoziția etnografică de la Sibiu [19-28 august 1905]. Documente de arhivă*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, Seria Muzeu, 12, nr. 2, 1975.
58. *Centrul de Pregătire Profesională în Cultură*, http://www.cppc.ro/files/despre_noi/despre_noi.html, 3.09.2013.
59. CHIRIAC, Aurel, *Lumea muzeelor la sfârșit de mileniu II. Realitatea muzeografiei românești*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei 1998 (AMET)*, Editura Mediamira, Cluj, 1998.
60. CLAVIR, Miriam, *The Social and Historic Construction of Professional Values in Conservation*, în *Studies in Conservation*, The Journal of The International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works (IIC), Vol. 43, 1998.
61. *Codul de Deontologie*, Asociația Conservatorilor și Restauratorilor din România (ACRRO, 2000), http://www.acro.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=158 și <http://www.acro.ro/pdf/anunturi/indrumator%20profesional%20ECCO.pdf>, 07.03.2013.
62. COMAN-SIPEANU, Olimpia, *Icoane pe sticlă din patrimoniul Muzeului ASTRA Sibiu*, Colecția "Cornel Irimie", Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2010.
63. *Comisie de restaurări*, în *Tribuna Sibiului*, nr. 1038, 25 iunie 1971, IV, 1971.
64. Committee, T M P., *The Murray Pease Report*, în *Studies in Conservation*, Vol. 9, nr. 3, August 1964.
65. *Conservarea patrimoniului cultural prin tratamente care necesita interventie de salvare la volume mari. Studiu cu orientare speciala asupra decontaminarii prin iradiere gamma a patrimoniului alcatuit din lemn policrom - DELCROM*, Programul 4: *Parteneriate în domeniile prioritare*, inițiat de Institutul Național pentru Fizică și Inginerie Nucleară Horia Hulubei (IFIN-HH), Măgurele, 2008-2011.
66. *Conservarea și restaurarea patrimoniului etnografic în Muzeul în Aer Liber din Dumbrava Sibiului*, <http://conservareapatriimoniului.ro/index.php>, 27.03.2013 și *Centrul ASTRA pentru Patrimoniu*, http://conservareapatriimoniului.ro/centru_pentru_patrimoniu.php, 22.04.2013.
67. COREMANS, Paul, *L'organisation des musées. Conseils pratiques*, în *Musées et Monuments*, Vol. IX, UNESCO, Paris, 1959.
68. COREMANS, Paul, *La préservation des bien culturels*, în *Musées et Monuments*, Vol. XI, UNESCO, Paris, 1969.
69. *Cornel Irimie - o viață închinată satului românesc și civilizației sale*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2003.
70. CREȚU, Ileana, *Istoria restaurării broderiei liturgice, sec. XV-XIX* (teză de doctorat, coord. Ioan Opreș), Universitatea Valahia din Târgoviște, 2008.
71. CRISTEA, Marina, *Activitatea Muzeului Brukenthal în publicații și presă*, în *Studii și Comunicări. Muzeul Brukenthal 1817-1967*, 13, Sibiu, 1967.

72. CRIȘAN, Vasile, *Protecția patrimoniului cultural sibian. Istorie și actualitate*, în *Conferințele Bibliotecii ASTRA*, nr. 105/2010, Sibiu, 2010.
73. CSAKI, Michael, *Die Gemäldegalerie*, în *Festschrift zur Erinnerung an den 200. Geburtstagseines Stifters Samuel Baron von Brukenthal*, Sibiu, 1921.
74. CSAKI, Michael, *Din istoria Muzeului Brukenthal de la izbucnirea războiului până în 1922*, Biblioteca Brukenthal, MS. 351 (tradus și reprodus în ITTU, Gudrun-Liane, *Scurtă istorie a Muzeului Brukenthal*, Editura ALTIP, Alba Iulia, 2008, Anexa 8).
75. *Cultural Heritage Policy Documents*, The Getty Conservation Institute, http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charters.html, 18.06.2012.
76. *Cuvântul de deschidere al prezidentului «Asociațiunii» în ocazia adunării plenare a secțiilor în 1909*, nr. 852/1909, Anexa A., în *Transilvania*, nr. 4, Octomvrie-Decemvrie, 40, 1909
77. *Decizia nr. 88 din 17 februarie 1990 a Primăriei Județului Sibiu privind înființarea la Sibiu a Muzeului Civilizației Populare Tradiționale*, Arhiva Complexului Național Muzeal ASTRA.
78. DEETZ, James, *In Small Things Forgotten*, Doubleday Natural History Press, Garden City, New York, 1977.
79. DELEANU, Valer, *Muzeul Tehnicii Populare (1963-1990)*, în *MUZEUL ASTRA. Istorie și destin 1905-2000*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002.
80. *Dicționar explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
81. DIMITRIE, Gusti, *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, Editura Cartea Echipelor, Fundația Culturală Regală "Principele Carol", Vol. I, București, 1940.
82. DOBRESCU, Vasile, *Expoziția economică-națională a "Astrei" din 1881*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974.
83. *Document din 7 octombrie 1940 și Document 763 din 17 martie 1941 (Romulus Vuia)*, Arhiva Muzeului Etnografic, Cluj (în copii la Complexul Național Muzeal ASTRA - AD).
84. DRAGOMIR, Vivian, *Conservarea și restaurarea arhitecturii vernaculare*, Muzeul Național al Satului "Dimitrie Gusti", Editura Universitaria Craiova, 2012.
85. DRĂGOESCU, Ion I., *Documente inedite despre expoziția de la Sibiu, 1881*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1971-1973 (AMET)*, Cluj, 1973.
86. *Emil Sigerus*, Personalități, <http://www.sigerus.muzeulastra.ro/personalitati/13-emil-sigerus-.html>, 8.03.2013.
87. *Ernst Curtius (1814-1896)*, <http://www.dictionaryofarthistorians.org/curtiuse.htm>, 28.01.2013.
88. *Eugène Müntz (1845-1902)*, <http://www.dictionaryofarthistorians.org/muntze.htm>, 28.01.2013.
89. *Expoziția de grafică. Th. Pallady, Gh. Petrașcu, I. A. Steriadi, N. Tonitza*, Catalog Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1960.
90. *Expoziția de pictură austriacă*, Catalog Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1957.
91. *Expoziția Generală Română (1906)*, <http://www.dacoromanica.ro/detalii-articol.aspx?articleId=619>, 29.01.2013.
92. *Expoziții: Retrospectiva "Gh. Petrașcu"*, în *Contemporanul*, nr. 34, 1961.
93. FINDLEN, P., *The Museum: its Classical Ethimology and its Renaissance Genealogy*, în *Journal of the History of Collections*, 1989.
94. *First Aid to Cultural Heritage in Times of Conflict*, ICCROM Courses, http://www.icrom.org/eng/01train_en/announce_en/2012_09courseCHconflict_en.shtml, 28.08.2013.
95. FLORESCU, Radu, *Bazele muzeologiei*, București, 1996.
96. FLORESCU, Radu, *Câteva probleme privind o lege a muzeelor*, în *Revista Muzeelor*, nr. 3-4, 1998.
97. FRIMMEL, Theodor, *Kleine Galeriestudien: "Hermannstädter Galerie"*, Viena, 1894.
98. FRIMMEL, Theodor, *Kleine Galeriestudien: "Die Gemäldesammlung in Hermannstadt"*, Viena, 1894.

99. GALEA, Silvia, *Aspecte ale conservării la Primăria Veche din Sibiu*, în *Brukenthal. Acta Musei*, I. 1, Sibiu, 2006.
100. GALEA, Silvia, *Probleme de conservare în lapidariul de la Muzeul de Istorie Casa Altemberger*, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, XXXVII, 2010.
101. GALEA, Silvia, *Reorganizarea depozitului de arheologie de la Muzeul de Istorie din Sibiu*, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, XXXIII, 2005.
102. GANGOLEA, Cornelia, *Secția de Artă Populară a Muzeului Brukenthal (1956-1990)*, în *MUZEUL ASTRA. Istorie și destin 1905-2000*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002.
103. GEORGESCU, Adrian, DUDĂU, Oltea, DIACONESCU, Dragoș, NATEA, Gheorghe, MUNTEANU, Claudiu, BEȘLIU, Petre, BEȘLIU, Olga, FRÎNCU, Raluca, NIȚOI, Anca, HURDUZIA, Claudia, *Muzeul Național Brukenthal - Muzeul de Istorie Casa Altemberger: Programul de reamenajare muzeistică*, în *Revista Muzeelor*, nr 4, 2007.
104. GHEORGHIU, Mihai, MATEONIU, Maria (coord.), *Muzeul Țăranului Român. Ghidul Expoziției Permanente*, Editura Litera, București, 2012.
105. *Ghidul Pinacotecii*, Muzeul Brukenthal/Sibiu, Ediția de război, Editura Muzeului, Sibiu, 1944.
106. GHILLIS, Alexandru, *Adeziv pentru... Restaurarea Picturilor*, în *Revista Știință și Tehnică*, nr.11, 1986.
107. GOGA, Octavian, *Expozițiile aranjate de Asociațiune*, în *Transilvania*, nr. 4. jubilar, Iulie-August, 42, 1911.
108. GOȚIA, Dorin, *Muzeul "Asociațiunii" - fondare și evoluție. ASTRA și cercetarea etnologică. Bibliografie*, în *MUZEUL ASTRA. Istorie și destin 1905-2000*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002.
109. GOȚIA, Dorin, *Muzeul "Asociațiunii" în anii primului război mondial și în perioada Consiliului Dirigent (1914-1920)*, în *MUZEUL ASTRA. Istorie și destin 1905-2000*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002.
110. GRAMA, Ana, *Începuturile etnomuzeografiei românești transilvane. Muzeul "Asociațiunii" până în anul 1913*, în *MUZEUL ASTRA. Istorie și destin 1905-2000*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002.
111. GRAMA, Ana, *Muzeografie românească la Sibiu la începutul secolului al XX-lea*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, Seria Muzeu, 18, nr. 3, 1981.
112. GRAMA, Ana, *Muzeul "Asociațiunii" în România întregită și în ultimul deceniu de existență. Evacuarea din anul 1950*, în *MUZEUL ASTRA. Istorie și destin 1905-2000*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002.
113. *Guidance for Conservation Practice*, United Kingdom Institute for Conservation, 1981.
114. GUILLEMARD, Denis, *Éditorial*, în *La Conservation Préventive*, 3e Colloque A.R.A.A.F.U sur la Conservation-Restauration des Biens Culturels, Paris, 1992.
115. GUILLEMARD, Denis, LAROQUE, Claude, *Manuel pratique de conservation préventive: Gestion et contrôle des collections*, Université Paris I, 1994.
116. GUTTMANN, Márta, BERNATH, Andrea, CAPOTĂ, Raluca Iulia, *Cursul Internațional ICCROM "Preventive Conservation: Reducing Risks to Collections"*, în *Revista Muzeelor*, nr. 8, 2008.
117. GUTTMANN, Márta, BERNATH, Andrea, RYHL-SVENDSEN, Morten, TEODORESCU, Iulia, *Reducing risk to heritage: a radical solution (rezumat)*, în *Reducing Risks to Heritage*, Cultural Heritage Agency, Canadian Conservation Institute and ICCROM International Meeting, 28-30 November 2012, Amersfoort, 2012.
118. GUTTMANN, Márta, TEODORESCU, Iulia, BERNATH, Andrea, *Conservarea preventivă: o prioritate la nivel internațional, o prioritate a CePCoR – Centrul de Pregătire a Conservatorilor și Restauratorilor*, în *CIBINIUM 2006-2008*, Vol. II, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2009.
119. HARVEY, David C., *Heritage Pasts and Heritage Present*, în LAURAJANE, Smith (ed.), *Cultural Heritage. Critical Concepts in Media and Cultural Studies*, Vol. 1, Routledge, London and New York, 2007.
120. HAȘEGAN, Zoe, *Raport privind deplasarea în Austria în perioada 5-14.IX.1977 a tovarășei Zoe Hașegan, muzeograf principal - restaurator textile la Muzeul Brukenthal Sibiu* (manuscris), Sibiu, 19 septembrie 1977.
121. HĂRĂȘTĂȘAN, Cecilia, *Laboratoarele de Restaurare-Conservare Ale Muzeului Național Brukenthal*, în *Brukenthal. Acta Musei*, V. 4, Sibiu, 2010.
122. HILL, David, *Museum of Applied Arts & Sciences: Conservation Policy*, 1982.

123. HÎNCU, Dumitru, *Al. Tzigara-Samurcaș - Din amintirile primului vorbitor la Radio românesc*, în *România Literară*, nr. 42, 2007, http://www.romlit.ro/al_tzigara-samurca_din_amintirile_primului_vorbitor_la_radio_romnesc, 27.01.2013.
124. HÖFER, I. I., *Instrucțiunile pentru conservarea obiectelor de muzeu*, în *Buletinul Muzeului Pedagogic al Casei Școalelor*, Anul I, Vol. I, 1914.
125. *ICOM Code of Ethics for Museums*, ICOM, 2013.
126. ILEA, Ioana Lidia, *Metode clasice și tendințe noi în conservarea și restaurarea pieselor textile* (teză de doctorat, coord. Ioan Opreș), Universitatea Valahia din Târgoviște, 2005.
127. IONESCU, Stefano, *Antique Ottoman Rugs in Transylvania*, Roma, 2005.
128. IONESCU, Teodor, *Expoziția de pictură austriacă de la Brukenthal*, în *Tribuna*, nr. 17, 1958.
129. IONESCU, Teodor, *Mic tratat de istorie a sincerității în artă* (ed. îngrijită de Geta Deleanu), Editura EX PONTO, Constanța, 2007.
130. IONESCU, Teodor, *Problema identificării tablourilor din Galeria Brukenthal*, în *Studii și Comunicări*, 5, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1956.
131. IONIȚĂ, Ionel, *Muzee memoriale și colecții bucureștene în perioada 1945-2000* (teză de doctorat, coord. Ioan Opreș), Universitatea Valahia din Târgoviște, 2006.
132. IORGA, Nicolae, *"Ceva despre Ardealul Românesc" și cu "Viața culturală românească de astăzi" - 2 conferințe*, în *Luceafărul*, VI, nr. 2-3, 1907.
133. IORGULESCU, Filip, ALEXANDRU, Felicia, CREȚAN, Georgiana Camelia, KAGITCI, Meral, IACOB, Mihaela, *Considerations regarding the Valuation and Valorization of Cultural Heritage*, în *Theoretical and Applied Economics*, Vol. XVIII, No. 12(565), 2011.
134. IRIMIE, Cornel, *Muzeul Tehnicii Populare. Actualitate, concepție, profil tematic și plan de organizare*, în *CIBINIUM. Studii și Materiale privind Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1966.
135. IRIMIE, Cornel, *Protejarea unui inestimabil patrimoniu muzeistic*, în *Scînteia*, nr. 9333, 17 noiembrie 1972, XLII 1972.
136. IRIMIE, Cornel, *Școlarii la "Templul Muzeelor"*, în *Scînteia*, nr. 7524, 15 noiembrie 1967, XXXVII, 1967.
137. *Istoric Muzeul ASTRA*, <http://baroc.sibiu.ro/6/index.html>, 12.08.2013.
138. ITTU, Gudrun-Liane, *Scrisori ale lui Theodor von Frimmel adresate lui Michael Csaki, custode al Muzeului Brukenthal între 1901 și 1924*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, XLVIII-XLIX, 3, 2003-2004.
139. ITTU, Gudrun-Liane, *Scurtă istorie a Muzeului Brukenthal*, Editura ALTIP, Alba Iulia, 2008.
140. JENSEN, Geir, *Hypoxic Air Venting for Protection of Heritage*, Riksantikvaren the Norwegian Directorate for Cultural Heritage and Crown, 2006.
141. JOKILEHTO, Jukka, *Conservation and creative approach*, în *Posebni otisak iz Zbornika Tomislava Marasovica* (Papers in honour of Tomislav Marasovic), Split, 2003.
142. JONES, Jonathan, *The bigger picture*, în *The Guardian*, 17 februarie 2007, <http://www.guardian.co.uk/artanddesign/2007/feb/17/art.arttheft>, 10.06.2013.
143. *Julius Lessing (1843-1908)*, <http://www.dictionaryofarthistorians.org/lessingj.htm>, 28.01.2013.
144. KARSTEN, Irene, *Criminals*, în materialele originale create pentru cursul internațional: *Reducing Risks to Cultural Heritage*, ICCROM, 2011.
145. *Kronstädter Teppichrestaurateurin Era Nussbächer gestorben*, Siebenbürgische Zeitung Online: <http://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/interviews/2036-kronstaedter-teppichrestaurateurin-era.html>, 5.09.2013.
146. KRONTHAL, Lisa, LEVINSON, Judith, DIGNARD, Carole, CHAO, Esther, DOWN, Jane, *Beva 371 and Its Use as an Adhesive for Skin and Leather Repairs: Background and a Review of Treatments*, în *Journal of the American Institute for Conservation*, Vol. 42, nr. 2, 2003.

147. *La Sibiu retrospectiva Tonitza*, în *Drum Nou*, nr. 4032, 1957.
148. LARSEN, K. E. (ed.), *Nara conference on authenticity in relation to the World Heritage Convention, Proceedings, Nara, Japan, 1-6 November 1994*, UNESCO, Agency for Cultural Affairs of Japan, ICCROM, ICOMOS, Trondheim, 1995.
149. LEWIS, Geoffrey, *The Role of Museums and the Professional Code of Ethics*, în *Running a Museum: A Practical Handbook*, ICOM - International Council of Museums, Paris, 2004.
150. LUCA, Sabin Adrian, *Raport 2006-2009. Raport cu privire la activitatea depusă în calitate de director general al Muzeului Național Brukenthal în perioada 16 mai 2006 - 16 mai 2009*, Muzeul Național Brukenthal <http://www.brukenthalmuseum.ro/pdf/Raport.activitate.final.pdf>, 12.09.2013.
151. LUCA, Sabin Adrian, *Raport 2011-2012. Raport de activitate al Muzeului Național Brukenthal în perioada 6 iulie 2011 - 31 decembrie 2012*, Muzeul Național Brukenthal, <http://www.cultura.ro/uploads/files/MuzeulBRUKENTHAL-RaportdeactivitateS.A.LUCA-pt2011si2012.pdf>, 14.09.2013.
152. LUPU, Nicolae, *Conservarea mesajelor istoriei*, în *Știința*, Anul XXXVII, nr. 7554, 15 decembrie 1967.
153. MACGREGOR, Arthur, HEARD, Kate (eds.), *Journal of the History of Collections*, Oxford University Press.
154. MARYON, Herbert, *Metal Working in the Ancient World*, în *American Journal of Archaeology*, Vol. LIII, April-June, nr. 2, 1949.
155. Masă rotundă I, *Contribuția muzeelor etnografice transilvănene la cunoașterea și valorificarea patrimoniului cultural popular în opera de instruire și educație socială*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1971-1973 (AMET)*, Cluj, 1973.
156. Masă rotundă II, *Regional și național în concepția valorificării muzeografice a culturii populare*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1971-1973 (AMET)*, Cluj, 1973.
157. MĂRGINEAN, O., *Cronica anilor 1956-1966 privind înființarea și organizarea Muzeului Tehnicii Populare*, în *CIBINIUM. Studii și Materiale privind Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1966.
158. MĂRGINEAN, O., *Cronica privind activitățile de cercetare și organizare a Muzeului tehnicii populare din Dumbrava Sibiului pe perioada 1966-1967, CIBINIUM 1967-1968. Studii și Materiale privind Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1969.
159. *Membrii Asociațiunii*, în *Transilvania*, nr. 4. jubilar, Iulie-August, 42, 1911.
160. MESEA, Iulia, *Galeria de Artă Românească a Muzeului Național Brukenthal - expoziția permanentă - repere ale proiectului tematic*, în *Brukenthal. Acta Musei*, V. 2, Sibiu, 2010.
161. MESEA, Iulia, *Theodor Glatz (1818-1871) - De la desen și pictură la fotografie. Lucrări din colecțiile Muzeului Național Brukenthal*, în *Brukenthal. Acta Musei*, III. 2, Sibiu, 2008.
162. MEUL, Veerle, *Why do we care? Value assessments in heritage conservation and management*, în materialele originale create pentru cursul internațional: *Reducing Risks to Cultural Heritage*, ICCROM, 2011.
163. *Mic ghid prin Muzeul Brukenthal*, f.e., f.l., f.a., f.p.
164. MICHALSKI, Stefan, *A Systematic Approach to Preservation: Description and Integration with other Museum Activities*, în ROY, A., SMITH, P. (eds.), *Preventive Conservation: Theory, Practice, and Research*, IIC, London, 1994.
165. MICHALSKI, Stefan, *An overall framework for preventive conservation and remedial conservation*, Ninth Triennial Meeting, ICOM-CC, Paris, 1990.
166. MICHALSKI, Stefan, *Deterioration by Incorrect Relative Humidity, and the Collections Most Vulnerable, în Ten agents of deterioration*, Canadian Conservation Institute, <http://www.cci-icc.gc.ca/caringfor-prendresoindes/articles/10agents/chap10-eng.aspx#det3>, 2.05.2013.
167. MICHALSKI, Stefan, *Guidelines for Humidity and Temperature in Canadian Archives*, în *CCI Technical Bulletins*, No. 23, Ottawa, 2000.
168. MICHALSKI, Stefan, *Light, Ultraviolet and Infrared*, în *Ten agents of deterioration*, Canadian Conservation Institute, <http://www.cci-icc.gc.ca/caringfor-prendresoindes/articles/10agents/chap08-eng.aspx>, 14.04.2013.

169. MIHALCU, Mihail, *Conservarea obiectelor de artă și a monumentelor istorice. Coroziune și anticoroziune*, Editura Științifică, București, 1970.
170. MOGA, I., *Coriolan Petranu*, în *Transilvania*, nr. 1-4, Ianuarie-Aprilie, 77, 1946.
171. MOLDOVEANU, Aurel, *Laboratorul zonal pentru restaurarea bunurilor care fac parte din patrimoniul cultural național și câteva din problemele lui de actualitate*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, Muzeu, nr. 3, 1976.
172. MOLDOVEANU, Aurel, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, ed. a 3-a, Ministerul culturii și cultelor, Centrul pentru Pregătire Profesională în Cultură, București, 2009.
173. MOLDOVEANU, Aurel, *Proiectarea activităților de ambalare, transport și depozitare*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, nr. 5, 1977.
174. MOROȘAN, Daniela, *Casa Albastră. Galeria de Artă Românească. Optimizarea condițiilor de expunere și de depozitare a colecției de artă românească* (lucrare de disertație, coord. Sabin Adrian Luca), Universitatea "Lucian Blaga", Program masteral: *Protejarea și Valorificarea Patrimoniului Istoric*.
175. MOROȘAN, Daniela, *Doi pictori transilvăneni în Colecția Brukenthal. Două portrete, un personaj: Anna Maria Hutter von Huttern. Restaurare, Conservare, Expoziții*, în *Brukenthal. Acta Musei*, V. 4, Sibiu, 2010.
176. MUNTEAN, George, MARINA, Ion, *Muzeele (Cum sunt păstrate, studiate și popularizate comorile muzeelor noastre? Munca științifică în muzeu. Prea puține studii și articole muzeologice. Popularizarea = reclamă? Folosirea optimă a spațiului de expunere. O mai bună selecționare a personalului. Contemporaneitatea muzeului)*, în *Contemporanul*, nr. 42 (784), 20 octombrie 1961.
177. MUREȘAN, Valentin, *Colaborarea specialiști-restauratori și retribuirea unor tablouri de Școală germană și austriacă din Pinacoteca Brukenthal*, în *Brukenthal. Acta Musei*, IV. 2, Sibiu, 2009.
178. *Muzeu și Colecții din România*, <http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/seljud.asp>, 24.07.2013.
179. *Muzeul de Etnografie Universală "Franz Binder"*, Complexul Național Muzeal ASTRA, <http://www.franzbinder.sibiu.ro/binder/Page0.html>, 6.08.2013.
180. *Muzeul de Istorie Naturală*, Muzeul Național Brukenthal, <http://www.brukenthalmuseum.ro/naturale/index.html>, 6.08.2013.
181. *Muzeul K. H. Zambaccian*, Muzeul Național de Artă al României, <http://www.mnar.arts.ro/Muzeul-KH-Zambaccian>, 22.01.2013.
182. *Nara Document on Authenticity*, United Nations Educational, Cultural and Scientific Organization (UNESCO), *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, World Heritage Committee, 1994, <http://whc.unesco.org/archive/nara94.htm>, 5.03.2013.
183. NEUBURGER, Albert, *The technical arts and sciences of the ancients*, Barnes & Noble, Methuen & Co., New York, 1969.
184. NICOLAE, Alice, *Alertă la Brukenthal. Cel mai mare furt de obiecte de artă din România a avut loc sub nasul Securității comuniste*, în *Ziua News*, 6 iunie 2013, <http://www.ziuanews.ro/dezvaluiri-investigatii/alerta-la-brukenthal-91690>, 11.06.2013.
185. NICOLESCU, Corina, *Muzeologie Generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
186. NIȚULESCU, Virgil Ștefan, *Legislație Românească în Perioada Interbelică: Protejarea Patrimoniului Cultural Mobil*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei 1999* (AMET), Editura Mediamira, Cluj Napoca, 1999.
187. NIȚULESCU, Virgil Ștefan, *Muzeele din România și Interesul Public. O Privire Contemporană*, în *Revista Muzeelor*, nr. 2, 1998.
188. NIȚULESCU, Virgil Ștefan, *Protejarea patrimoniului cultural mobil din România între 1919-1989. Concepții și legislație* (lucrare pentru susținerea examenului de doctorat, coord. Radu Florescu), Universitatea "Lucian Blaga", Facultatea de Litere, Istorie și Jurnalistică, Sibiu, 2003.
189. NIȚULESCU, Virgil Ștefan, *Spre o bibliotecă de muzeologie românească (I)*, în *Revista Cultura*, Cultura mozaic, Fundația Culturală Română, 21 martie 2013, <http://revistacultura.ro/nou/2013/03/spre-o-biblioteca-de-muzeologie-romaneasca-i/>, 6.07.2013.

190. *Ocrotiți Patrimoniul Cultural Național*, Oficiul Județean pentru Patrimoniul Cultural Național Sibiu, Muzeul Brukenthal, Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă, Sibiu, 1979.
191. OLARU, Valeriu, *Activitatea de conservare-restaurare a patrimoniului muzeal "ASTRA" în perioada 1905-2005 (Realizarea performanțelor compatibile cu standardele europene)*, în *CIBINIUM 2001-2005. Identitate și Globalizare în Secolul XX - Cercetare și Reprezentare Muzeală* -, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2006.
192. OLARU, Valeriu, *Departamentul Zonal de Conservare-Restaurare. Împliniri, Deziderate și Perspective*, în *MUZEUL ASTRA. Istorie și destin 1905-2000*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2002.
193. OLARU, Valeriu, *Laboratorul Zonal de Conservare-Restaurare "ASTRA" - Sibiu în programul internațional de pregătire a restauratorilor din rețeaua națională*, în *CIBINIUM 1990-2000*, Editura "ASTRA MUZEUM", Sibiu, 2000.
194. OLARU, Valeriu, *Oportunități pentru dezvoltarea, conservarea și restaurarea patrimoniului Muzeului ASTRA. Mecanismul financiar al Spațiului Economic European*, în *CIBINIUM 2009-2010*, Editura "ASTRA Museum", Sibiu, 2010.
195. OLARU, Valeriu, ȘTEFAN, Camelia, ROȘCA, Karla, *Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească "Emil Sigerus" - o nouă unitate muzeală*, în *CIBINIUM 2006-2008*, Partea a II-a, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2009.
196. OPRESCU, George, *Arta țărănească la români*, în *Transilvania*, nr. 11 și 12, 51, 1920.
197. OPRESCU, George, *Raport privind activitatea Muzeul Brukenthal*, Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice C.A. din România (ZAEKR), fond 400/276 Z. 1843, București, 1947, (reprodus în ITTU, Gudrun-Liane, *Scurtă istorie a Muzeului Brukenthal*, Editura ALTIP, Alba Iulia, 2008, Anexa 10).
198. OPRIȘ, Ioan, *Colecționism, Muzeologizare, Patrimonializare*, Seria "PRO MVSEO", Editura Oscar Print, București, 2013.
199. OPRIȘ, Ioan, *Evidența centralizată de stat a patrimoniului cultural național*, în *Revista Muzeelor*, nr. 4, 1976.
200. OPRIȘ, Ioan, *Istoria muzeelor din România*, Editura Museion, București, 1994.
201. OPRIȘ, Ioan, *Managementul muzeal*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2009.
202. OPRIȘ, Ioan, *Muzeosofia*, Editura Oscar Print, București, 2006.
203. OPRIȘ, Ioan, *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiție, destin, valoare*, Editura Meridiane, București, 1986.
204. OPRIȘ, Ioan, *Radu Florescu (1931-2003)*, în *Pontica*, nr. XXXVII-XXXVIII, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 2004-2005.
205. OPRIȘ, Ioan, *Reforma în Muzeu: Cum?, Când?, Cu cine?*, în *Revista Muzeelor*, nr. 2, 1998.
206. OPRIȘ, Ioan, *Transmuseographia*, Editura Oscar Print, București, 2000.
207. *Ordinul nr. 2620 din 25.10.2010 privind aprobarea caietului de obiective, în vederea depunerii proiectului de management, pentru Muzeul Național Brukenthal*, Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, România, <http://www.cultura.ro/uploads/files/OMCPN2620-25.10.2010-CaietObiective-Muzeul-BRUKENTHAL.pdf>, 12.08.2013.
208. PANAIT, I. Panait, *Considerații privind evoluția conceptului de muzeu în România*, în *Peuce*, VI, *Studii și comunicări de etnografie și muzeologie susținute la cel de-Al II-lea Colocviu*, Tulcea, 2-3 iunie 1974, Muzeul Delta Dunării, Tulcea, 1977.
209. *Parcul etnografic național "Romulus Vuia"*, <http://www.muzeul-etnografic.ro/parcul-etnografic-romulus-vuia/scurt-istoric.php>, 9.08.2013.
210. PARSONS, Liz, *Thompson's Rubbish Theory: Exploring the Practice of Value Creation*, în BORGHINI, Stefania, MCGRATH, Mary Ann, OTNES, Cele C. (eds.), *E - European Advances in Consumer Research*, Vol. 8, Association for Consumer Research, 2007.
211. PAUL, Barbara, LEVIS, Nicholas, *"Collecting Is the Noblest of All Passions!": Wilhelm von Bode and the Relationship between Museums, Art Dealing, and Private Collecting*, în *International Journal of Political Economy*, Vol. 25, No. 2, The Political Economy of Art (Summer, 1995), M.E. Sharpe, Inc.

212. PAUL, Iuliu, *Cu privire la organizarea și planificarea activității la Secția de istorie a Muzeului Brukenthal*, în *Studii și Comunicări. Muzeul Brukenthal 1817-1967*, 13, Sibiu, 1967.
213. PEARCE, Susan M., *Museums, Objects and Collections: A Cultural Study*, Leicester University Press, London, 1992.
214. PEARSON, Colin, *Code of Ethics and Guidance for Conservation Practice*, în McINNIS, Kerry (ed.), *ICCM Bulletin*, Vol. 8, nr. 1 & 2, Australia, 1982.
215. PESCARU, Adriana, *Muzeologie Generală*, Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu, Centrul pentru Învățământ la Distanță, Editura "ALMA MATER", Sibiu, 2003.
216. PETRANU, Coriolan, *Chestiunea muzeelor și muzeele din Transilvania, Banat și părțile ungurene*, în *Transilvania*, nr. 3, 52, 1921.
217. PETRANU, Coriolan, *Mihail Csaki*, în *Transilvania*, nr.1, Ianuarie, 59, 1928.
218. PETRANU, Coriolan, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Trecutul, prezentul și administrarea lor*, Editura "CARTEA ROMÂNEASCĂ", București, 1922.
219. PETTERSSON, Susanna, HAGEDORN-SAUPE, Monika, JYRKKIÖ, Teijamari, WEIJ, Astrid (eds.), *Encouraging Collections Mobility - A Way Forward for Museums in Europe*, Finnish National Gallery, Erfgoed Nederland Instituut für Museumsforschung, Staatliche Museen zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz, 2010.
220. POPA, Dan Petru, RĂDULESCU, Dan D., *Premise ale acțiunii de conservare și restaurare a patrimoniului Muzeului Peleş*, în *Cercetări de Conservare și Restaurare a Patrimoniului Muzeal*, Vol. 1, Muzeul Național de Istorie, București, 1981.
221. POPESCU, Elena, *Franz Neuhauser cel Tânăr - Lucrări inedite*, în *Brukenthal. Acta Musei*, III. 2, Sibiu, 2008.
222. *Portretul unui colecționar: Centenar Carl Engber (1912-1982)*, Expoziție 2012, http://www.brukenthalmuseum.ro/cms/expo_more.php?id=515_0_11_35_M, 21.06.2013.
223. POTCOVEL Claudia, *Raport pe anul de activitate 2012*, Arhiva Serviciului: Centrul de Pregătire a Conservatorilor și Restauratorilor, Departamentul de Conservare și Restaurare, Complexul Național Muzeal ASTRA.
224. *Preventive Conservation: Reducing Risks to Collections*, materialele originale create pentru cursul internațional: ICCROM, 2007.
225. *Proces verbal din 18 februarie 1950*, Arhiva științifică a Muzeului ASTRA, dosar 2036/1998, fila 78.
226. *Programa Expozițiunii etnografice și istorice-culturale ce se va aranja cu ocaziunea inaugurării Muzeului "Asociațiunii" în Sibiu la 19-28 august 1905*, în *Analele Asociațiunii*, nr. 2, 1905.
227. *Proiect de management Muzeul ASTRA 2011-2014*, <http://www.muzeulastra.ro/pdf/comunicare/interespublic/Proiect%20de%20management%20Muzeul%20ASTRA%202011-2014.pdf>, 12.08.2013.
228. *Protocol din 3 mai 1990 privind divizarea și împărțirea patrimoniului Complexului Muzeal Sibiu, urmare înființării Muzeului Civilizației Populare din România*, Arhiva Complexului Național Muzeal ASTRA.
229. PYE, Elizabeth, *Caring for the past. Issues in conservation for archaeology and museums*, James & James, London, 2001.
230. *Raport de Activitate 2007. Muzeul Național Brukenthal în anul Capitalei Culturale Europene*, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, 2008, <http://www.brukenthalmuseum.ro/pdf/MNB2007.pdf>, 12.08.2013.
231. *Raport de Activitate 2008*, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, 2009, <http://www.brukenthalmuseum.ro/pdf/MNB.2008.pdf>, 14.09.2013.
232. *Raport de Activitate 2009*, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, 2010, <http://www.brukenthalmuseum.ro/pdf/MNB2009.pdf>, 14.09.2013.
233. *Raport de Activitate 2012*, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, 2013 <http://www.brukenthalmuseum.ro/pdf/Raport%20MNB%202012.pdf>, 12.08.2013.

234. *Raport general 1930/31. Raport general prezentat de comitetul central al "Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român - Astra" asupra activității sale în anul de gestiune 1930/31*, în *Transilvania*, nr. 1-8, Ianuarie-August, 62, 1931.
235. *Raport general al comitetului central al "Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român" asupra lucrărilor sale și a situației acestei instituțiuni în anul de gestiune 1922/3*, în *Transilvania*, nr. 8-9, August-Septembrie, 54, 1923.
236. *Raport general al comitetului central al «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» către adunarea generală convocată în Sibiiu, la 12 și 13 Octomvrie st. n. 1909, nr. 1038-1909*, în *Transilvania*, nr. 4, Octomvrie-Decemvrie, 40, 1909.
237. *Raport general al comitetului central, nr. 846-1910*, în *Transilvania*, nr. 4, Iulie-August, 41, 1910.
238. *Raport General despre activitatea "Asociațiunii" pe anul 1943/1944*, în *Transilvania*, nr. administrativ, 75, 1944.
239. *Raport general prezentat de comitetul central al "Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român - Astra" asupra lucrărilor sale și a situației acestei instituțiuni în anul 1926*, în *Transilvania*, nr. 10-11, 58, 1927.
240. *Raport general prezentat de comitetul central al "Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român - Astra" asupra lucrărilor și situației sale în anul de gestiune 1927/1928*, în *Transilvania*, nr. 12, Decembrie, 59, 1928.
241. *Raport general prezentat de comitetul central al "Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român - Astra" asupra activității sale în anul de gestiune 1931/32*, în *Transilvania*, nr. 1-8, Ianuarie-August, 63, 1932.
242. *Raportul primsecretarului "Asociațiunii" asupra Expozițiunii etnografice și istorice-culturale aranjată cu ocaziunea inaugurării Muzeului istoric și etnografic al "Asociațiunii"*, în *Analele Asociațiunii*, nr. 1, 1906.
243. *Reducing Risks to Collections*, ICCROM Courses, http://www.iccrom.org/eng/01train_en/announce_en/2007_06risksrom_en.shtml, 28.03.2013.
244. *Reducing Risks to Cultural Heritage*, materialele originale create pentru cursul internațional: ICCROM, 2011.
245. *Revista Cultura*, Fundația Culturală Română, <http://revistacultura.ro/nou/>, 15.07.2013.
246. RIEGL, Alois, *Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen und seine Entstehung*, W. Braumüller, Wien Und Leipzig, 1903.
247. RIEGL, Alois, *The Modern Cult of Monuments: Its Character and Its origins* (1928), în SCHWARTZ, Vanessa R., PRZYBYLSKI, Jeannene M. (eds.), *The Nineteenth-Century Visual Culture Reader*, Routledge Taylor & Francis Group, New York, 2004.
248. ROȘCA, Karla, ȘTEFAN, Camelia, MALEAROV, Simona, *De la primele colecții de artă populară săsească (1895) la Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească "Emil Sigerus"*, în *Revista Muzeelor*, nr. 3, 2005.
249. ROTH, Victor, *Mitteilungen aus dem Baron von Brukenthalschen Museum*, 1, 2, 3, Sibiu, 1912, 1913, 1915.
250. RUSSELL, Roslyn, WINKWORTH, Kylie, *Significance 2.0: a guide to assessing the significance of collections*, ed. a 2-a, Collections Council of Australia LTD, 2009.
251. RYHL-SVENDSEN, Morten, JENSEN, Lars Aasbjerg, LARSEN, Poul Klenz, *Simulation of the designed climate in Center for the Conservation, Restoration and Improvement of the Cultural Heritage at the Open Air Museum - Dumbrava Sibiului (ASTRA National Museum Complex)*, Research Report, National Museum of Denmark, Department of Conservation Research, Analysis and Consulting.
252. *Salomon Reinach (1858-1932)*, <http://www.dictionaryofarthistorians.org/reinachs.htm>, 28.01.2013.
253. *Samuel Von Brukenthal (1721-1803). A Collector, An Epoch, A Destiny*, în *Art Recollections* (21/2004) din *Plural Magazine*, Institutul Cultural Român, <http://www.icr.ro/bucuresti/art-recollections-21-2004/samuel-von-brukenthal-1721-1803-a-collector-an-epoch-a-destiny.html> 16.07.2013.
254. SARKADI, Emese, *Produced for Transylvania - Local Workshops and Foreign Connections. Studies to Late Medieval Altarpieces of Transylvania* (PhD dissertation in Medieval Studies), Central European University, Budapest, 2008.

255. SCULTZ, E., *Notes on the History of Collecting and of Museums in the Light of Selected Literature of the Sixteenth to the Eighteenth Century*, în *Journal of the History of Collections*, 1990.
256. SIBUL, Kriste, KONSÁ, Kurmo, *Valuation of Museum Collections in Estonia: Impact on Conservation Practice* (working group: *Theory and History of Conservation*), în *Preprints ICOM-CC 16th Triennial Conference*, Lisbon, 2011.
257. SÍGERUS, Emil, *Beiträge zur Geschichte der Baron Brukenthalischen Gemäldegalerie*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, V, Sibiu, 1935.
258. SIRUNI, H. DJ., *Anuar de Cultură Armeană*, ANI, București, 1941.
259. SOFRONIE, Mihai, *Astra și activitatea muzeistică*, în *Transilvania*, Sesiunea de comunicări 11-12 mai 1968, Sibiu, 1969.
260. SOFRONIE, Mihai, *Muzeul Astrei (1905-1950)*, în *Studii și Comunicări. Muzeul Brukenthal 1817-1967*, 13, Sibiu, 1967.
261. SOFRONIE, Mihai, *Prima expoziție etnografică românească în aer liber (1905)*, în *CIBINIUM 1967-1968. Studii și Materiale privind Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1969.
262. *Solicitarea nr. 1253 din 27.08.1991 a directorului Muzeului Civilizației Populare din România, Corneliu Bucur, către Direcția Muzeelor și Colecțiilor a Ministerului Culturii* (aprobată din 2 septembrie 1991), Arhiva Complexului Național Muzeal ASTRA.
263. SONOC, Alexandru Gh., *Considerații cu privire la semnificația cultural-istorică a unui tablou din secolul al XVII-lea cu reprezentarea unei liturghii negre din colecția Muzeului Național Brukenthal din Sibiu*, în *Brukenthal. Acta Musei*, V. 2, Sibiu, 2010.
264. SPEK, Rudolf, *Das Baron Brukenthalische Museum im Jahre 1931*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, II, Sibiu, 1932.
265. SPEK, Rudolf, *Das Baron Brukenthalische Museum im Jahre 1933*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, IV, Sibiu, 1934.
266. SPEK, Rudolf, *Das Baron Brukenthalische Museum im Jahre 1936*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, VI, Sibiu, 1936/37.
267. SPEK, Rudolf, *Das Baron Brukenthalische Museum im Jahre 1937*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, VII, Sibiu, 1938.
268. SPEK, Rudolf, *Das Baron Brukenthalische Museum im Jahre 1946*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, XII, Sibiu, 1947.
269. SPEK, Rudolf, *Das Baron Brukenthalische Museum in den Jahren 1928-1930*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, I, Sibiu, 1931.
270. SPEK, Rudolf, *Das Baron Brukenthalische Museum in den Jahren 1934 und 1935*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, V, Sibiu, 1935.
271. SPEK, Rudolf, *Das Baron Brukenthalische Museum in den Jahren 1938 bis 1940*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, VIII, Sibiu, 1941.
272. SPEK, Rudolf, *Das Baron Brukenthalische Museum in den Jahren 1941 bis 1943*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, IX/X, Sibiu, 1944.
273. SPEK, Rudolf, *Das Baron Brukenthalische Museum in den Jahren 1944 und 1945*, în *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, XI, Sibiu, 1946.
274. STAICU, Ramona, *Reorganizarea Colecției Modern - Contemporan în depozitul centralizat al Muzeului de Istorie - Casa Altemberger*, în *Brukenthal. Acta Musei*, V. 4, Sibiu, 2010.
275. *Standard Ocupațional: Muzeograf*, (Domeniul: Educație și formare profesională, cercetare-proiectare, cultură, sport, Cod COR: 243103), Centrul de Pregătire Profesională în Cultură, 2006.
276. STANLEY-PRICE, Nicholas (ed.), *Cultural Heritage in Postwar Recovery*, Papers from the ICCROM FORUM held on October 4-6, 2005, în *ICCROM Conservation Studies*, nr. 6, ICCROM, Roma, 2007.

277. STANLEY-PRICE, Nicholas, KING, Joseph (eds.), *Conserving the authentic. Essays in Honour of Jukka Jokilehto*, în *ICCROM Conservation Studies*, nr. 10, ICCROM, Roma, 2009.
278. STANLEY-PRICE, Nicholas, TALLEY Jr., M. Kirby, MELUCCO VACCARO, Alessandra (eds.), *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, în *Readings in Conservation*, The J. Paul Getty Trust, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 1996.
279. *Statutes and Code of Professional Ethics*, ICOM, Paris, 1996.
280. STEWART, Deborah, *Fire*, în *Ten Agents of Deterioration*, Canadian Conservation Institute, <http://www.cci-icc.gc.ca/caringfor-prendresoindes/articles/10agents/chap04-eng.aspx>, 22.05.2013.
281. STOICESCU CLEJA, Claudia, *Sub semnul muzeului - Arta de a privi*, Editura Sport-Turism, București, 1983.
282. STRANG, Thomas J. K., *Principles of heat Disinfestation*, în *Biodeterioration of cultural property 3*, Proceedings of the 3rd International Conference on Biodeterioration of Cultural Property, 2001.
283. *Ședința a III-a a comitetului central al "Asociațiunii"*, ținută la 25 Martie 1909, în *Transilvania*, nr. 2, Aprilie-Iunie, 40, 1909.
284. *Ședința a XI-a a comitetului central al "Asociațiunii"* ținută la 1 Iulie 1909, în *Transilvania*, nr. 4, Octomvrie-Decemvrie, 40, 1909.
285. *Ședința I, a comitetului central*, ținută la 4 Ianuarie 1913, în *Transilvania*, nr. 1-2, Ianuarie-Aprilie, 44, 1913.
286. ȘORA, Gheorghe, *Preocupări de Etnografie la Vasile Goldiș*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1971-1973 (AMET)*, Cluj, 1973.
287. TARANGUL, Tinca, *Contribuții la Bibliografia Pinacotecii Muzeului Brukenthal*, în *Studii și Comunicări*, 5, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1956.
288. TARANGUL, Tinca, *Expoziția Ștefan Dimitrescu la Sibiu*, în *Drum Nou*, nr. 4509, 1959.
289. TĂSLĂUANU, Oct. C., *Muzeul "Asociației"*, în *Transilvania*, nr. 1-2, Ianuarie-Aprilie, 41, 1910.
290. TĂSLĂUANU, Oct. C., *Muzeul "Asociațiunii"*, în *Transilvania*, nr. 2, Aprilie-Iunie, 40, 1909.
291. TĂSLĂUANU, Oct. C., *Muzeul Asociațiunii*, în *Transilvania*, nr. 4. jubilar, Iulie-August, 42, 1911.
292. *Tehnici complexe de investigare, evaluare, conservare și restaurare a materialelor colagenice etnografice – ETNO-PEL*, Programul 4: *Parteneriate în domeniile prioritare*, inițiat de Institutul de Cercetare Pielărie-Încălțăminte (ICPI), București, 2008-2011.
293. *Ten Agents of Deterioration*, Canadian Conservation Institute, <http://www.cci-icc.gc.ca/caringfor-prendresoindes/articles/10agents/index-eng.aspx>, 30.04.2013.
294. *Terminology to characterize the conservation of tangible cultural heritage*, International Council of Museums - Committee for Conservation (ICOM-CC), <http://www.icom-cc.org/242/about-icom-cc/what-is-conservation/#.UcqdFvnwlnk>, 26.06.2013.
295. *The Burra Charter, Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance*, 1979.
296. *The Venice Charter, The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites*, 1964.
297. THEODORESCU, Răzvan, *Prefață*, în STOICESCU CLEJA, Claudia, *Sub semnul muzeului - Arta de a privi*, Editura Sport-Turism, București, 1983.
298. THOMPSON, Michael, *Rubbish Theory*, Oxford University Press, Oxford, 1979.
299. TOȘA, Ioan, *Romulus Vuia. Patru decenii de cercetare în etnografia românească*, Editura Mediamira, Cluj-Napoca, 1999.
300. *Transilvania (1868-1946)*, Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga", Cluj-Napoca, <http://documente.bcuccluj.ro/web/bibdigit/periodice/transilvania/>, 28.07.2013.
301. TREMAIN, David, *Thieves and Vandals*, în *Ten Agents of Deterioration*, Canadian Conservation Institute, <http://www.cci-icc.gc.ca/caringfor-prendresoindes/articles/10agents/chap02-eng.aspx>, 10.06.2013.
302. TUDORAN CIUNGAN, Maria Olimpia, *Uno dei pionieri della museologia Romana d'arte, Theodor Ionescu il responsabile della Galleria d'Arte - Brukenthal 1956 - 1998*, în *Brukenthal. Acta Musei*, II. 2, Sibiu, 2007.

303. TUDORAN, Maria Olimpia, *Pictura lui Franz Neuhauser junior în colecția Muzeului Brukenthal*, în *Studii și comunicări*, Galeria de artă, I, 1, Sibiu, 1978.
304. TURLEA, Stelian, *Ioan Opris: "Monumentele nu sunt nici de stânga, nici de dreapta"*, în *Ziarul Financiar (Ziarul de Duminică)*, 10 februarie 2010, <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/interviu-ioan-opris-monumentele-nu-sunt-nici-de-stanga-nici-de-dreapta-5494239>, 6.07.2013.
305. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, «*Muzeele din Transilvania*» și plagiatul d-lui Coriolan Petranu, în *Convorbiri Literare*, martie 1924.
306. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, *Colecția Kalinderu*, Minerva, decembrie 1913.
307. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, *Cultul Trecutului și Muzeele Provinciale*, în *Convorbiri Literare*, mai 1910.
308. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, *D-l Dr. Istrati Pro și Contra Muzeului*, în *Convorbiri literare*, iunie 1907.
309. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, *Muzeografie Românească*, f.e., București, 1936.
310. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, *Muzeul Brukenthal din Sibiu*, în *Convorbiri Literare*, decembrie 1933.
311. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, *Muzeul Neamului Românesc. Ce a fost; ce este; ce ar trebui să fie*, Editura "Minerva", Institut de Arte Grafice și Editură, B-dul Academiei, 3. - Edgar Quinet, 4., București, 1909.
312. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, *Muzeul Nostru Național*, în *Viața românească*, iunie 1906.
313. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, *Odobescu și Muzeele*, în *Convorbiri Literare*, noiembrie 1907.
314. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, *Punerea Pietrii Fundamentale a Muzeului Național din București*, Broșură, Editura Minerva, 1912.
315. TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru, *Rostul Muzeului Nostru Național*, în *Convorbiri literare*, ianuarie 1934.
316. *Venice Charter (1964-2004), 40th Anniversary*, Documentation Centre UNESCO-ICOMOS, <http://www.international.icomos.org/venicecharter2004/index.html>, 18.06.2012.
317. VLĂDOIANU, Georgeta, *Expoziție de artă plastică. Th. Pallady, Gh. Petrașcu, I. Al. Steriadi și N. Tonitza*, în *Drum Nou*, nr. 5586, 1962.
318. VOINA, Delia, *Publicațiile Muzeului în Aer Liber din Dumbrava Sibiului*, în *CIBINIUM 2013*, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2013.
319. VUIA, Romulus, *Activitatea etnografică și folclorică a lui Nicolae Iorga*, în *Transilvania*, nr. 10, 72, 1941.
320. VULCAN, Iosif, *Poporul român în poezia sa*, în *Transilvania*, nr. 19, 2, 1869.
321. WALLER, Robert, *Assessing and Managing Risks to your Collections*, International Symposium and Workshop on Cultural Property Risk Analysis, Lisbon, 2011.
322. WALLER, Robert, *Conservation Risk Assessment: A Strategy for Managing Resources for Preventive Conservation*, în ROY, A., SMITH, P. (eds.), *Preventive Conservation: Theory, Practice, and Research*, IIC, London, 1994.
323. WALLER, Robert, *Cultural Property Risk Analysis Model. Development and Application to Preventive Conservation at the Canadian Museum of Nature*, Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg, 2003.
324. WALLER, Robert, *Risk Management Applied to Preventive Conservation*, în ROSE, C. L., HAWKS, C. A., GENOWAYS, H. H. (eds.), *Storage of Natural History Collections: A Preventive Conservation Approach*, Iowa City, 1995.
325. WARD, Philip, *Preface*, în *The Nature of Conservation. A Race Against Time*, Getty Conservation Institute, California, 1986.
326. *What is the average life expectancy of HVAC equipment?*, <http://www.boyersheatingandair.com/faq.htm>, 2.05.2013.
327. YAHYA, Harun, *The Disasters Darwinism Brought to Humanity*, Published: Al-Attique, Canada, 2001.
328. ZACIU, Mircea, *Un centenar: ASTRA*, în *Contemporanul*, nr. 42 (784), 20 octombrie 1961.
329. ZAMBACCIAN, Kricor H., *Pagini de Artă*, Editura Casa Școalelor, București, 1943.

Legislație

330. *Decretul Consiliului de Stat nr. 13 din 1975*, publicat în *Buletinul Oficial nr. 15 din 23.01.1975*.
331. *Decretul nr. 46 din 1951 privind organizarea științifică a muzeelor și conservarea monumentelor istorice și artistice*.
332. *Decretul nr. 472 din 1971 privind Fondul Arhivistic National al Republicii Socialiste Romania*, publicat în *Buletinul Oficial nr. 164 din 30.12.1971*.
333. *Decretul nr. 703 din 28.12.1973 privind stabilirea normelor unitare de structură pentru instituțiile cultural-educative*, publicat în *Buletinul Oficial nr. 2 din 4.01.1974*.
334. *HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 1546 din 18.12.2003 pentru aprobarea Normelor de conservare și restaurare a bunurilor culturale mobile clasate*, publicată în *Monitorul Oficial nr. 58 din 23.01.2004*.
335. *HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 28 din 11.01.2001 privind organizarea și funcționare Ministerului Culturii și Cultelor*, publicată în *Monitorul Oficial nr. 35 din 19.01.2001*.
336. *HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 286 din 8.03.2001*, publicată în *Monitorul Oficial nr. 124 din 13.03.2001*.
337. *HOTĂRÂREA GUVERNULUI nr. 513 din 26.07.1991 privind trecerea Muzeului Civilizației Populare Tradiționale din subordinea Prefecturii Județului Sibiu în subordinea Ministerului Culturii*, publicată în *Monitorul Oficial nr. 172 din 21.08.1991*.
338. *Legea nr. 182 din 25.10.2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil*, republicată în *Monitorul Oficial nr. 828 din 09.12.2008*.
339. *Legea nr. 311 din 08.07.2003 a muzeelor și a colecțiilor publice*, republicată în *Monitorul Oficial nr. 927 din 15.11.2006*.
340. *Legea nr. 63 din 30.10.1974 privind ocrotirea patrimoniului cultural național al Republicii Socialiste România*, emisă de Marea Adunare Națională, publicată în *Buletinul Oficial nr. 137 din 2.11.1974*.
341. *Legea nr. 64 din 19.12.1969 pentru aprobarea Decretului nr. 724 din 1969 privind protejarea și păstrarea bunurilor de interes național ce reprezintă valori artistice, istorice sau documentare, precum și a unor obiecte conținând metale prețioase și pietre prețioase de valoare deosebită*, publicată în *Buletinul Oficial nr. 148 din 19.12.1969*.

Interviuri

342. AVRAM, Alexandru, *Interviu*, 24.06.2013.
343. BUCȘA, Livia, *Interviu*, 10.09.2013.
344. BUDILEANU, Ioan, *Interviu*, 19.06.2013.
345. COMAN-SIPEANU, Olimpia, *Interviu*, 09.09.2013.
346. DINULESCU, Rodica, *Interviu*, 8.06.2013.
347. GUTTMANN, Márta, *Interviu*, 9.09.2013.
348. TONTEA, Sanda, *Interviu*, 8.06.2013.